

UČESTALOST VERBALNE AGRESIJE KOD UČENIKA SA INTELKTUALNOM OMETENOŠĆU

FREQUENCY OF VERBAL AGGRESSION WITH PUPILS WITH INTELLECTUAL DISORDER

Zoran KOVAČIĆ¹, Bojana DELIBAŠIĆ², Aleksandra MANIĆ³

¹Škola za osnovno i srednje obrazovanje sa domom "Vuk Karadžić"

Radoja Domanovića 95, 25000 Sombor, Republika Srbija

³Škola za osnovno i srednje obrazovanje "Mladost"

Koste Abraševića 38, 18300, Pirot, Republika Srbija

Originalan naučni rad
Original scientific article

APSTRAKT

U ovom istraživanju ispitivana je učestalost verbalne agresije kod učenika sa intelektualnom ometenošću od petog do osmog razreda. Uzorkom smo obuhvatili 50 učenika oba pola, od čega 34 dečaka i 16 devojčica uzrasta od 11 do 17 godina. Pored učestalosti ispitivan je i odnos verbalne agresije u odnosu na uzrast, pol i nivo intelektualnog funkcionisanja. Instrument korišćen u istraživanju bila je subskala za procenu verbalne agresije, Problem skale, u okviru skale za procenu neprijateljstva i agresije kod dece (*Children's Scale of Hostility and Aggression: Reactive/Proactive-C-SHARP*, Farmer & Aman, 2009). Pronađeno je da postoji statistički značajna razlika između učenika u odnosu na nivo intelektualnog funkcionisanja, dok nije pronađena statistički značajna razlika u pogledu pola i uzrasta učenika sa intelektualnom ometenošću. Može se zaključiti da je verbalna agresija učestalija kod učenika na višem nivou intelektualnog funkcionisanja, što se može objasniti prirodom teškoća kod ove populacije.

Ključne reči: učestalost, intelektualna ometenost, ponašanje

ABSTRACT

The aim of this paper is questioning the frequency of verbal aggression with pupils with intellectual disorder, from year five to year eight. The sample comprised of 50 pupils of both sexes, 34 men and 16 women, ages 11 to 17 years old. This research explored the relation between function of verbal aggression and age, sex, and the level of intellectual functioning. The instruments used in this research were the subscale for the estimation of verbal aggression, Problem scale, included within the Children's Scale of Hostility and Aggression: Reactive/Proactive-C-SHARP (Farmer & Aman, 2009). Research showed that, statistically, a significant difference exists among pupils in relation to the level of their intellectual functioning, but there are no statistically important differences in terms of sex and age. Verbal aggression occurs more often in population of pupils with mild intellectual disability because of the characteristic of this intellectual disorder.

Key words: frequency, intellectual disorder, behavior

UVOD

Ponašanja koja se u određenoj kulturi smatraju aberantnim, a takve su učestalosti, intenziteta i trajanja da ugrožavaju fizičku bezbednost individue ili osoba iz njenog okruženja definišu se kao problemi u ponašanju¹. U domaćoj literaturi za poremećaje u ponašanju navode se termini poput aberantno, maladaptivno i prosocijalno ponašanje², dok se u anglosaksonskoj literaturi za označavanje ove vrste ponašanja najčešće koristi termin "izazovno ponašanje"³. Agresivno ponašanje se definiše kao svaka fizička ili verbalna reakcija koja je izvedena sa namerom da se drugoj osobi nanese šteta bilo koje vrste, bez obzira na to da li je namera sprovedena⁴. Unutar šireg spektra

problematičnog ponašanja proučavanje agresivnog ponašanja kod osoba sa intelektualnom ometenošću (IO) ima poseban značaj. Brojne su

negativne posledice agresivnog ponašanja koje se mogu odraziti na samu osobu sa IO, ali i njeno okruženje. Mogući rizici za osobu su primena neodgovarajućih tretmana ili strategija za kontrolu agresivnog ponašanja, povređivanje, socijalno isključivanje, izolaciju, zanemarivanje, zlostavljanje i dr.⁵. Svaka vrsta agresije dovodi do nedovoljne prihvaćenosti u grupi vršnjaka, što dovodi do daljeg razvoja ponašanja koje odstupa od norme i podstiče udruživanje te dece sa

vršnjacima koji ispoljavaju slično ponašanje⁶. U populaciji osoba sa intelektualnom ometenošću (IO) verbalna agresija je češća u odnosu na populaciju urednog razvoja⁷. Više od 50% osoba sa IO ispoljava neki oblik agresije, dok je približno trećina verbalno agresivna⁸. Posebno čest oblik verbalne agresije u populaciji osoba sa IO je verbalno zlostavljanje (vrištanje, vikanje)⁹. Verbalna agresija obuhvata postupke poput uvreda praćenih besom, pretnje i sarkazam da bi se izazvao emocionalni i psihički bol žrtve. Podrazumeva učestalo problematično ponašanje¹⁰. Kada je verbalna agresija usmerena prema drugoj osobi onda može ozbiljno da povredi, i uvredi osobu, ali može izazvati i uzajamno agresivnu reakciju i dalju eskalaciju sukoba¹¹. Verbalna agresija se odnosi na pokušaje da se ugrozi reputacija ili socijalni status neke osobe, a može podrazumevati i socijalno isključivanje. Mnoge studije izveštavaju da se najčešće javlja na uzrastu od jedanaeste do sedamnaeste godine¹².

Vrste maladaptivnog ponašanja

Najčešća podela maladaptivnog ponašanja jeste na eksternalizovanu i/ili internalizovanu formu. Analizom mnogobrojnih subskala povlačenja, socijalnih problema, problema pažnje i mišljenja, agresivnosti i delikventnog ponašanja proistekla je ovakva podela, a proizašla je iz Achenbach-ovih konstrukata ove dve vrste maladaptivnog ponašanja¹³. Nedovoljno kontrolisano ponašanje predstavlja eksternalizovane teškoće u ponašanju. Kod osoba sa IO javljaju se u vidu napada besa, agresivnosti, motoričkog nemira, impulsivnosti, ponašanja usmerenog na stalno privlačenje pažnje, samopovređivanja, stereotipija, itd.¹⁴. O drugoj formi maladaptivnog ponašanja govorimo u slučajevima kada to ponašanje trpe same osobe sa IO, a ispoljavaju se najčešće u formi tuđe, preterane brige, anksioznosti i socijalnog povlačenja. Postoje osobe koje ispoljavaju samo internalizovane, ili samo eksternalizovane probleme, ali u većini slučajeva imamo simbiotska ispoljavanja ovih problema¹³.

Učestalost verbalne agresije

Verbalna agresija se češće javlja u populaciji osoba sa IO, nego u populaciji osoba tipičnog razvoja⁷. Rezultati jednog domaćeg istraživanja pokazuju da jedna petina dece sa IO pokazuju povišenu sklonost ka upotrebi verbalne agresije u konfliktnim situacijama kao što su zadirkivanje i ogovaranje uz korišćenje nepristojnih reči². U populaciji osoba sa IO mnogo češće se javlja

problem verbalne agresije (53%) u odnosu na populaciju urednog razvoja (6%)⁷. Problem verbalne agresije kod osoba sa IO je veoma značajan i kompleksan, imajući u vidu da znatno otežava integraciju ovih osoba u zajednicu, ali je neretko i povod za primenu medikamentozne terapije. Deca sa lakom IO znatno češće primenjuju agresivne oblike ponašanja od dece tipičnog razvoja. Prema nalazima jednog istraživanja između 20% - 40% ove populacije ispoljava agresivna ponašanja u intenzitetu i obimu koji kao takav nije prihvatljiv za okolinu u kojoj osoba živi¹⁵. Mnogi autori su se bavili odnosom verbalne agresije i drugih vidova agresivnog ponašanja u populaciji osoba sa IO. Nalazi do kojih su došli govore da je verbalna agresija znatno češći oblik agresivnog ponašanja u odnosu na druga problematična ponašanja poput fizičke agresije, uništavanja imovine i samopovređivanja. Takođe, verbalna agresija je češća kod osoba na nivou lake i umerene IO, kao i kod starijih u odnosu na mlađe učenike sa IO^{16,17}.

Neke studije verbalne agresije koje su se bavile ovim problemom sa stanovišta upoređivanja karakteristika verbalne agresije kod adolescenata sa IO i adolescenata urednog razvoja govore da razlike pronađene u uzorku adolescenata urednog razvoja ne postoje kod grupe adolescenata sa IO. Naime, dok je u uzorku dece tipičnog razvoja pronađeno da više skorove imaju dečaci i stariji adolescenti u odnosu na devojčice i mlađe adolescente, u uzorku dece sa IO nisu postojale ovakve razlike. Istovremeno, ono što je karakteristično jeste da su deca sa IO svakako pokazala više skorove u odnosu na decu tipičnog razvoja⁷. Način ispoljavanja verbalne agresije se razlikuje u odnosu na pol, pa se tako nalazi da je direktna verbalna agresija znatno češća kod dečaka, dok se indirektna češće javlja kod devojčica¹². Ipak, u studiji u kojoj su učestvovali adolescent sa lakom IO nisu pronađene uzrasne ni polne razlike u ispoljavanju agresije¹⁸. Smatra se da se procenat ispoljavanja verbalne agresije u odnosu na pol razlikuje tek od sredine detinjstva, odnosno posle dvanaeste godine u korist devojčica, dok na uzrastu od 11 i 12 godina nisu uočljive ovakve razlike¹⁹. U većini studija se polne razlike u pogledu ispoljavanja verbalne agresije mogu objasniti starosnom dobi ispitanika, I to na taj način što su stariji učenici verbalno agresivniji u odnosu na mlađe²⁰. Cilj ovog istraživanja je da se utvrdi učestalost verbalne agresije kod učenika sa IO koji pohađaju osnovnu školu.

METODE RADA

Uzorak

Inicijalnim uzorkom obuhvaćeno je 167 učenika sa IO koji pohađaju osnovne škole za decu sa smetnjama u razvoju i to ŠOSO "Mladost" u Pirotu i ŠOSO sa domom "Vuk Karadžić" u Somboru od petog do osmog razreda uzrasta od 11 do sedamnaest godina, od čega 109 dečaka i 58 devojčica. Finalnim uzorkom obuhvaćeno je 50

Tabela 1. Finalni uzorak istraživanja

Table 1. Finally sample

	N	%
Ukupno učenika	50	100%
Devojčice	16	32%
Dečaci	34	68%

Raspon uzrasta učenika koji su obuhvaćeni finalnim uzorkom je od sedam do 19 godina (AS=12,4, SD=2,87). Prosečan uzorak učenika je 12,4 godina, od čega 46% učenika uzrasta do 12

učenika, od čega 34 dečaka i 16 devojčica, što predstavlja 29.94% inicijalnog uzorka. Ovo je procenat učenika kod kojih je utvrđeno postojanje verbalne agresije.

godina, dok je 54% uzrasta preko 12 godina. Shodno tome, uzrast učenika u finalnom uzorku podeljen je u dve kategorije, mlađa grupa – do 12 godina, i starija grupa – preko 12 godina.

Tabela 2. Uzrast ispitanika

Table 2. Ages of sample

Uzrast	N	%
Mlađa grupa – do 12 godina	23	46%
Starija grupa – preko 12 godina	27	54%
Ukupno	50	100%

Finalni uzorak podeljen je i u odnosu na nivo intelektualnog funkcionisanja učenika obuhvaćenih

istraživanjem. Uzorak je podeljen na 3 kategorije: laka, umerena i teška IO.

Tabela 3. Uzorak u odnosu na nivo IO

Table 3. Sample relation of the level of the intellectual functioning

IO	N	%
Laka	32	64%
Umerena	15	30%
Teška	3	6%
Ukupno	50	100%

Kao što se može zaključiti na osnovu podataka iz tabele u finalnom uzorku se našlo samo 3 učenika sa teškom IO, ali će zbog malog broja ovih učenika oni biti isključeni iz daljeg uzorka zbog nemogućnosti formiranja adekvatne statističke kategorije. Shodno tome, struktura finalnog uzorka se nakon ovoga promenila i izgleda tako da ukupan finalni uzorak čini 47 ispitanika, od čega ima 32 dečaka (68.09%) i 15 devojčica (31.91%), mlađu grupu čini 21(44.69%) ispitanik, a stariju 26 učenika (55.32%).

domom "Vuk Karadžić", te u Pirotu u ŠOSO "Mladost".

Vreme i mesto istraživanja

Istraživanje je sprovedeno tokom školske 2017/2018. godine u dva grada na teritoriji Republike Srbije I to u Somboru u ŠOSO sa

Instrument istraživanja

Procena verbalne agresije izvršena je subskalom za procenu verbalne agresije. Problem skale, u okviru Skale za procenu neprijateljstva I agresije kod dece: reaktivne/proaktivne проактивне (*Children's Scale of Hostility and Aggression: Reactive/Proactive-C-SHARP, X¹⁷*). Skala pokriva uzrasni opseg od tri do 21 godine. U kojoj meri je određeno ponašanje učestalo procenjuje Problem skala. Ona je Likertovog tipa (od 0 nikada, do 3 često), a informant su bili specijalni edukatori i rehabilitatori koji rade sa decom.

REZULTATI

Učestalost verbalne agresije u finalnom uzorku znatno se razlikuje prema polu, jer se u poduzorku dečaka javlja kod 68.09% ispitanika, u odnosu na poduzorak devojčica gde je verbalna agresija zastupljena kod 31.91% ispitanika. Smatramo da

Tabela 4. Učestalost verbalne agresije u odnosu na pol

Table 4. Frequency of verbal aggression regarding the sex of the examinees

Pol	N	%
Dečaci	32	68,09%
Devojčice	15	31,91%
Ukupno	47	100%

su ovakvi nalazi posledica neujednačenosti uzorka prema polu, jer je inicijalni uzorak obuhvatio više dečaka nego devojčica, i da bi rezultati bili značajno drugačiji ukoliko bi se promenio metodološki okvir istraživanja.

Što se tiče raspodele prema uzrastu rezultati pokazuju da se verbalna agresija češće javlja u poduzorku starijih ispitanika, odnosno onih uzrasta preko dvanaest godina. Ovakav nalaz je u skladu

Tabela 5. Učestalost verbalne agresije u odnosu na uzrast

Table 5. Frequency of verbal aggression of the age

Uzrast	N	%
Mlađa grupa	21	44,69%
Starija grupa	26	55,32%
Ukupno	50	100%

sa većinom istraživanja čiji nalazi potvrđuju pretpostavku da je verbalna agresija češća na uzrastu od dvanaeste do sedamnaeste godine.

Učestalost verbalne agresije prema nivou IO pokazuje da je najviše ispitanika koji ispoljavaju ovo problematično ponašanje iz kategorije

Tabela 6. Učestalost verbalne agresije u odnosu na stepen IO

Table 6. Frequency of verbal aggression of the level of intellectual disability

Nivo IO	N	%
Laka IO	32	68,09%
Umerena IO	15	31,91%
Ukupno	47	100%

ispitanika sa lakom IO, što je sasvim razumljivo imajući u vidu tip ispitivanog ponašanja, kao i karakteristike grupe osoba sa lakom IO.

ZAKLJUČAK SA DISKUSIJOM

Ne postoji mnogo radova koji su se bavili učešćalošću verbalne agresije u populaciji osoba sa IO, već je uglavnom ovaj problem razmatran u svetlu šire slike agresivnih ponašanja koja se javljaju u ovoj populaciji. Precizna znanja o konkretno ovom tipu problematičnog ponašanja mogla bi da pruže vredna saznanja o rasprostranjenosti ovog ponašanja u populaciji osoba sa IO, a u skladu sa tim i adekvatan odnos stručne javnosti prema verbalnoj agresiji. Podaci o učestalosti javljanja, kasnije i karakteristikama i posledicama ovog tipa ponašanja znatno bi pomogla planiranje tretmana i intervencija namenjenih ublažavanju verbalne agresije, što bi uklonilo mnoge barijere integracije osoba sa IO u sredinu kojoj pripadaju. U ovom istraživanju pronašli smo da se verbalna agresija javlja kod 29.94% ispitanika sa IO obuhvaćenih inicijalnim

uzorkom. Ovakav naš nalaz u skladu je sa ranijim istraživanjima ovog tipa koji navode da se verbalna

agresija javlja kod približno jedne petine osoba sa IO, odnosno da između 20% i 40% ispitanika sa IO ispoljava verbalnu agresiju^{2, 15, 21}.

Nalaz istraživanja vezan za uzrast ispitanika koji ispoljavaju verbalnu agresiju, takođe je u skladu sa prethodnim istraživanjima²⁰. U našem uzorku nešto je veći broj ispitanika iz starije grupe (od 12- sedamnaest godina) koji ispoljavaju ovo ponašanje, u odnosu na ispitanike iz mlađe grupe (do 12 godina). Rezultati našeg istraživanja pokazuju da se učestalost verbalne agresije razlikuje u odnosu na pol i nivo intelektualne ometenosti ispitanika. Ovakav nalaz istraživanja može biti posledica metodološkog okvira istraživanja, odnosno neujednačenosti uzorka u odnosu na pol i nivo intelektualnom funkcionisanja, iako je obzirom na

prirodu ponašanja i karakteristika kategorije lako IO učenika bilo očekivano da će oni činiti

najbrojniji deo finalnog uzorka istraživanja.

LITERATURA

- Emerson E., Einfeld S.L. Challenging behaviour. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2011.
- Buha N., Gligorović M. (2013). Problemi u ponašanju kod osoba sa intelektualnom ometenošću: Osnovni pojmovi, učestalost i faktori rizika. Specijalna edukacija i rehabilitacija 2013; 12 (2): 203-219.
- Emerson E. Challenging Behaviour: Analysis and Intervention in People with Severe Intellectual Disabilities. Cambridge University Press, 2001.
- Leder V. Pokušaj utvrđivanja razloga nasilnog ponašanja pomoću kvantitativnog i kvalitativnog pristupa. Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja 2014; 60 (32): 75-92.
- Banković S., Đorđević M. Zastupljenost agresivnih oblika ponašanja u populaciji osoba sa intelektualnom ometenošću. „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću“, Beograd, 2012: 163-171.
- Essau C., Conradt J. Aggression bei Kindern und Jugendlichen. Munchen: Ernst Reinhardt Verlag, 2004.
- Pavlović M., Žunić-Pavlović V. & Glumbić N. Students' and Teachers' perceptions of aggressive behaviour in adolescents with intellectual disability and typically developing adolescents. Research in Developmental Disabilities 2013; 34 (11): 3789-3797.
- Crocker A.G., Mercier C., Lachapelle Y., Brune, A., Morin D., Roy M.E. Prevalence and types of aggressive behaviour among adults with intellectual disabilities. Journal of Intellectual Disability Research 2006, 50 (9): 652-661.
- Rojahn J., Zaja R. H., Turygin N., Moore L., van Ingen D. J. Functions of maladaptive behavior in intellectual and developmental disabilities: Behavior categories and topographies. Research in Developmental Disabilities 2012, 33 (6): 2020-2027.
- Infante, D. A., Rancer, A. S. Argumentativeness and verbal aggressiveness: A review of recent theory and research. Annals of the International Communication Association 1996, 19 (1): 319-352.
- Smits, D., De Boeck, P., Vansteelandt, K. The Inhibition of Verbally Aggressive Behaviour. European Journal of Personality 2004, 18 (7): 537-555.
- Archer, J. Sex differences in the development of aggression from early childhood to adulthood. In R. E. Tremblay, M. Boivin, & R. Peters, (Eds.), *Encyclopedia on Early Childhood Development* [online] (pp. 1-4). Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development, 2012. Retrieved March 21, 2017 from: <http://www.child-encyclopedia.com/aggression/according-experts/sex-differences-development-aggression-early-childhood-adulthood>.
- Macuka, I. Uloga dječje percepcije roditeljskog ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema. Društvena istraživanja 2008, 17 (6): 1179-1202.
- Došen, A. Applying the developmental perspective in the psychiatric assessment and diagnosis of persons with intellectual disability; part II: Diagnosis. Journal of Intellectual Disability Research 2005, 49 (1): 1-8.
- Đurić- Zdravković, A., Japundža-Milislavljević, M. Neki bihevioralni problemi dece sa lakom intelektualnom ometenošću. Istraživanja u specijalnoj pedagogiji 2009, 493-504. Beograd: FASPER, CIDD.
- Matson, J.L., Kozlowski, A. M., Worley, J.A., Shoemaker, M. E., Sipes, M., Horovitz M. What is the evidence for environmental causes of challenging behaviors in persons with intellectual disabilities and autism spectrum disorders? Research in Developmental Disabilities 2010, 32 (2): 693-698.
- Farmer, C. A., Aman, M. G. Development of Children's Scale of Hostility and Aggression: Reactive/Proactive (C-SHARP). Research in Developmental Disabilities 2009, 30 (6): 1155-1167.
- Pavlović, M., Žunić-Pavlović, V., Glumbić, N. Povezanost stavova prema agresiji i agresivnog ponašanja kod adolescenata sa lakom intelektualnom ometenošću. Beogradska defektološka škola 2017, 23 (3): 9-23.
- Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K., Peltonen, T. Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11- to 12-year-old children. Aggressive Behavior 1988, 14 (6): 403-414.
- Onukwufor, J. Physical and verbal aggression among adolescent secondary school students in Rivers States of Nigeria. British Journal of Education 2014, 1 (2): 62-73.
- Đurišić, M. Istraživanja agresivnog ponašanja dece i mladih u Srbiji iz ugla istraživača: implikacije za buduća istraživanja. Beogradska defektološka škola 2015, 22 (2): 61-77.